

Management en organisatie, een nieuw vak

Door Fons Vernooij (*)

Verschenen in :

Tijdschrift voor het Economisch Onderwijs, jaargang 96, nr. 5.

Als PDF-document uitgewerkt op 27 mei 2012

In augustus 1998 is het nieuwe programma Management & Organisatie van start gegaan. Via de SLO is (tegen betaling, telefoon: 053 4840840) het advies voor de eindtermen van de nieuwe examens M&O op te vragen [1]. Ook is het mogelijk de concretisering van de eindtermen in einddoelen [2] aan te vragen.

Fons Vernooij was zowel lid van de vakontwikkelgroep Economie als van de expliciteringscommissie Management & Organisatie. Hij geeft een toelichting op de inhoud van het nieuwe vak en op de wijze waarop dit tot stand is gekomen.

De geboorte van een nieuw vak

Het vak bedrijfseconomie is bezig als een Phoenix uit haar as te herrijzen. Ten minste daar ziet het naar uit nu de Stuurgroep Tweede Fase het Rapport Management & Organisatie (M&O) heeft laten uitbrengen en de mogelijkheid heropend heeft om op het HAVO voor M&O een centraal schriftelijk examen te organiseren. In het eerste voorstel van de Stuurgroep Tweede Fase stond bedrijfseconomie nog als apart vak vermeld in het profiel Economie en Maatschappij .

Maar voordat de voorstellen [3] in de Tweede Kamer in bespreking kwamen, verzocht minister Ritsen de Stuurgroep reeds om de positie van de economische vakken opnieuw in overweging te nemen. Vooral bedrijfseconomie werd als beroepsvormend gezien, mede door de grote aandacht voor het boekhouden. In de wandelgangen was inmiddels duidelijk dat bedrijfseconomie zou sneuvelen.

Het wegvallen van bedrijfseconomie uit het profiel Economie en Maatschappij bleek bij het uitbrengen van de tweede nota van de Stuurgroep in april 1994 [4]. De Stuurgroep schreef in de toelichting op het VWO-programma dat de onderdelen van Bedrijfseconomie die meer algemeen vormend van aard zijn, gehandhaafd zouden blijven binnen het samengevoegde vak Economie.

En in de toelichting op het HAVO-programma was te lezen dat het vak Economie alle elementen zou bevatten die onontbeerlijk zijn voor de algemene vorming en voor de doorstroming naar sociale en economische richtingen. Vrijblijvend merkte de Stuurgroep op dat het de scholen natuurlijk vrij stond om een aanvullend vak bedrijfseconomie in het vrije deel aan te bieden, als zij daar prijs op stellen. Maar in de lijst van keuzevakken voor het vrije deel ontbrak het vak.

Vanaf dit punt begint de welhaast wonderbaarlijke terugkomst van bedrijfseconomie. Vanuit het algemeen bestuur van de VECON en het bestuur van de sectie bedrijfseconomie volgden

acties om bedrijfseconomie weer in beeld te krijgen. Het eerste resultaat was een klein inlegvelletje met de mededeling dat bedrijfseconomie met een studielast van 360 uur voor het VWO en 280 uur voor het HAVO alsnog aan de lijst van keuzevakken kon worden toegevoegd. Maar tegelijkertijd werd duidelijk dat de keuzevakken geen centraal schriftelijk examen zouden krijgen.

Daarna kreeg de vakontwikkelgroep Economie in december 1994 de opdracht om examenprogramma's voor twee schoolexamens voor het keuzevak bedrijfseconomie te maken. Vanaf het begin heeft de vakontwikkelgroep echter aangestuurd op een volwaardige positie van bedrijfseconomie en is gaan denken over een opzet die het mogelijk maakte om één van de twee schoolexamens tot centraal schriftelijk te verheffen. Daarmee week de vakontwikkelgroep af van haar opdracht.

De vakontwikkelgroep Economie bracht in oktober 1995 uiteindelijk een advies voor nieuwe examenprogramma's uit, waarin nadrukkelijk de wens tot uiting kwam dat er naast een schoolexamen ook een centraal landelijk examen zou zijn voor bedrijfseconomie. Die aanpak bood ruimte om de mogelijkheden voor een centraal examen optimaal naar voren te brengen. Tegelijk bracht die strategie ook met zich mee dat de voorstellen vanuit het perspectief van de Stuurgroep wezenlijk vernieuwend zouden moeten zijn. Bedrijfseconomie zou zijn algemeen vormende waarde volledig waar moeten maken.

De insteek voor een nieuwe opzet was moeilijk. Een eerste inschatting van de situatie maakte duidelijk dat de vakontwikkelgroep tussen twee vuren in zou komen te zitten. De verwachting was dat de docenten de voorstellen tot verandering al snel te ver zouden vinden gaan, terwijl de Stuurgroep de veranderingen niet ver genoeg zou vinden gaan. Zo werd bij voorbeeld in de wandelgangen duidelijk dat het handhaven van boekhouden niet aanvaardbaar zou zijn voor de Stuurgroep, terwijl de docenten juist sterk hechten aan het boekhoudonderwijs.

Om alle kritiek uit dezelfde hoek te laten komen, koos de vakontwikkelgroep daarom voor een ingrijpende aanpak en koos de naam die de voorbereidingscommissie van de Stuurgroep al eens eerder had laten vallen: 'bestuur en beheer'.

Management & Organisatie

De naam 'bestuur en beheer' leidde onmiddellijk al tot discussie. Velen opteerden voor 'bedrijfs-economie', maar deze naam is niet goed te plaatsen naast het overkoepelende vak 'economie'. Bovendien was de vakontwikkelgroep bang dat de naam 'bedrijfseconomie' teveel associaties zou oproepen met het beroepsmatige aureool dat in de wandelgangen overheerste. Het vak zou juist een nieuwe uitstraling moeten krijgen. Daarom bleef men zoeken naar een nieuwe naam.

Vanuit een conferentie in Waddinxveen in maart 1995 kwam de naam 'management & organisatie' naar voren. Deze dynamische titel opende tegelijk de mogelijkheid om ook niet-commerciële organisaties in het programma te betrekken.

De conferentie in Waddinxveen was een veldraadpleging, die gezamenlijk georganiseerd werd door de VECON en de LWEO. Circa 300 docenten becommentarieerden de eerste voorstellen van de Vakontwikkelgroep Economie. Daarna deden 150 van hen dat in september nog eens

dunnetjes over met de tweede reeks van voorstellen. In november 1995 verscheen het advies met de eindtermen.

Samenvoeging van algemene economie en bedrijfseconomie in één vak bleek op veel problemen te stuiten, waaronder de onduidelijke positie van een vak bedrijfseconomie in het vrije keuzedeel. De voorkeur van de mensen uit het veld ging uit naar een vak met een zelfstandige positie en de vakontwikkelgroep heeft dit in haar voorstellen door een keuze voor 'economie' en 'management en organisatie' tot uitdrukking gebracht.

De Stuurgroep Tweede Fase was enthousiast over de voorstellen van de vakontwikkelgroep. Zij reserveerde geld voor een leerplanontwikkelingstraject bij de SLO en stelde een 'expliciteringscommissie' in die een nadere uitwerking aan het voorgestelde programma moest geven. Deze commissie rapporteerde eind april 1996, waarna de auteurs van leerboeken aan hun werk konden beginnen.

In de wandelgangen is tegelijkertijd een discussie gevoerd over de mogelijkheid om één van de twee schoolexamens tot centraal schriftelijk examen te verheffen. De opzet van het rapport van de vakontwikkelgroep was geheel gericht op de formulering van een programma dat direct bruikbaar was als centraal schriftelijk en de expliciteringscommissie heeft dit nadere invulling gegeven.

Deze strategie heeft vruchten afgeworpen, want in haar advies aan de Tweede Kamer heeft de staatssecretaris voorgesteld om in het HAVO het vak M&O op te nemen als keuzevak binnen het profiel Economie en Maatschappij. Leerlingen kunnen nu zelf beslissen of zij het vak geschiedenis, dan wel het vak M&O volgen. Door deze wijzigingen zullen alle scholen M&O moeten aanbieden, in elk geval op het HAVO. Bovendien zal er, als de kamer het voorstel overneemt, een centraal schriftelijk eindexamen komen.

Bij het VWO is helaas geen overeenkomstige wijziging doorgevoerd. De discussie daarover loopt nog zolang de kamer geen besluit genomen heeft. Tot overmaat van ramp was in de voorstellen van de staatssecretaris het vak M&O weggevallen uit de lijst van vakken voor de vrije keuzeruimte. Maar naar verluidt berust dit op een technische fout en zal M&O weer toegevoegd worden aan de lijst van keuzevakken op het VWO.

De doelstelling van het nieuwe vak

Het nieuwe programma richt zich op de maatschappelijke relevantie van het vak M&O. Er is een doelstelling geformuleerd die aangeeft vanuit welk perspectief het vak benaderd moet worden. Deze doelstelling geeft een belangrijke accentverschuiving aan: de aandacht verschuift van het uitvoerende niveau naar het management niveau. Deze doelstelling sluit aan bij de doelstelling van het vak Economie, waar de reflectie op de economische aspecten van maatschappelijke vraagstukken centraal staat.

Voor Management & Organisatie luidt de algemene doelstelling:

De leerlingen zijn in staat om in vraagstukken die steeds terugkeren op het terrein van:

- interne organisatie;
- financiering van activiteiten;

- *marketingbeleid;*
- *financieel beleid in een organisatie;*
- *informatievoorziening met behulp van computerprogrammatuur;*
- *externe financiële verslaggeving*

binnen commerciële en niet-commerciële organisaties de economische aspecten te verklaren vanuit het perspectief van het management, met behulp van de (in dit programma) omschreven vakinhoudelijke domeinen.

Uit deze doelstelling blijkt dat het erom gaat een vak neer te zetten dat niet het uitvoerende bedrijfseconomische werk centraal stelt, maar het coördinerende en organiserende werk. Het algemeen vormende van het vak bestaat eruit dat de leerlingen vanuit het perspectief van de leiding van een organisatie ontdekken dat er een voortdurende toetsing van belangen plaats vindt. Om tot goede besluiten te komen, moet de leiding over informatie beschikken die bijdraagt aan een goede afweging van voor- en nadelen.

Deze invalshoek zal in de komende jaren geleidelijk tot ontwikkeling moeten komen binnen de programma's, de leerboeken en de optiek van docenten en leerlingen. Berekeningen zijn geen doel op zich maar een middel om de besluitvorming te ondersteunen. Balans en resultatenrekening vormen niet het einde van een lange berekeningsprocedure maar het begin van een besluitvormingsproces. Het zijn informatiebronnen die een functie hebben voor personen binnen en buiten het bedrijf. En omdat de buitenstaanders andere belangen hebben dan het management zijn er verschillende soorten rapportages met behulp van balansen en resultatenrekeningen.

Het nieuwe programma stelt uitdrukkelijk de confrontatie van interne en externe verslaggeving centraal. Niet door ze als losstaande subdisciplines te presenteren die in afzonderlijke vraagstukken op het eindexamen aan de orde komen, maar door ze in onderlinge samenhang te tonen. Vanuit een algemeen geldig achtergrondmodel, dat de leerlingen op zich niet hoeven te kennen, zijn eenduidige modellen voor de interne en externe verslaggeving afgeleid. Beide brengen dezelfde gegevens op andere wijze gegroepeerd bijeen, met soms andere tussenresultaten of verfijningen.

De terminologie is echter zodanig gekozen dat een leerling die betekenis gericht leert, zelfstandig het achtergrondmodel herleiden kan uit de diverse vraagstukken. Integratie van kennis leidt op die wijze tot inzicht op een hoger abstractieniveau.

De niet commerciële sector

Een geheel nieuw terrein binnen het programma is de thematiek van management en organisatie in de niet-commerciële sector. De leerlingen zullen zich gaan verdiepen in de economische aspecten van organisaties die niet op winst gericht zijn. De aandacht beperkt zich tot verenigingen en stichtingen, organisaties waar zij al op jonge leeftijd actief bij betrokken kunnen zijn. Als voorbeelden kunnen dienen sportverenigingen en ideële instellingen.

Leerlingen die in de medezeggenschapsraad zitten, kunnen zelfs een project uitvoeren gericht op de financiële verslaggeving van de school. Zij kunnen dan een presentatie hierover verzorgen gericht op hun klasgenoten. Via de financiële verslaggeving van verenigingen en

stichtingen komen de leerlingen in aanraking met de subsidiëring van niet-commerciële organisaties en ontdekken zij de logische samenhang met de overheidssector die in het vak economie uitgebreid aan de orde komt.

Binnen de niet-commerciële sector komen twee soorten problemen uitvoerig aan de orde. De eerste is het onderscheid tussen uitgaven en ontvangsten enerzijds en lasten en baten anderzijds. Niet alle uitgaven die een penningmeester in een bepaald jaar verzorgt, hebben betrekking op het jaar waarin de betaling plaats vindt. Dit heeft tot gevolg dat er een transformatie moet plaatsvinden van betalingen naar lasten die aan een bepaalde periode kunnen worden toegerekend. Ook bij de inkomsten kunnen overlopende posten optreden die een omzetting vragen van ontvangsten naar baten van een lopend boekjaar.

Toch trachten veel penningmeesters in hun verslaggeving de situatie overzichtelijk te houden voor de leden door de indruk te wekken dat het bij de lasten en baten om kasstromen gaat. Bij nadere bestudering van de jaarverslagen van niet-commerciële organisaties blijkt vaak dat penningmeesters vreemde toeren uithalen om die indruk tot stand te brengen. Tegelijk valt te constateren dat de overheidsboekhouding, die zich richt op inkomsten en uitgaven, ook subsidiereglementen uitvaardigt waarin de problematiek van de overlopende posten tot complexe situaties aanleiding kan geven.

Zo speelt in iedere vereniging die een clubhuis of andere vaste activa beheert de problematiek van de afschrijving, het periodiek onderhoud en de vermogensvorming. Subsidiereglementen schrijven doorgaans voor dat verenigingen die een vermogen hebben van meer dan enkele duizenden guldens niet meer voor subsidie in aanmerking komen. Maar een vereniging die vaste activa verwerft, zal al snel de subsidienorm overschrijden. Zij moet dan maatregelen treffen om de subsidiestroom in stand te houden, zodat zij haar eigenlijke taak kan blijven uitoefenen.

Mogelijkheden daartoe bestaan door de begroting van de lasten en baten uit te splitsen in een 'gewone dienst' en een 'kapitaaldienst'. De gewone dienst bevat de lasten en baten die betrekking hebben op de activiteiten die de vereniging zich tot doel heeft gesteld. De kapitaaldienst bevat het beheer over de vaste activa.

Deze uitsplitsing maakt het mogelijk de kapitaaldienst eventueel te verzelfstandigen in een stichting, die het beheer over de vaste activa overneemt. De vereniging betaalt vervolgens huur aan de stichting, zodat de lasten op de vereniging drukken, terwijl het vermogen is ondergebracht in een zelfstandige rechtspersoonlijkheid.

Een andere uitweg uit de problematiek is de mogelijkheid om tot vervreemding van de vaste activa over te gaan door lease-overeenkomsten af te sluiten, in welke vorm dan ook. Het nieuwe programma M&O behandelt deze problematiek en laat de leerlingen ontdekken hoe de financiering en het beheer van vaste activa in niet-commerciële organisaties die van subsidie afhankelijk zijn, tot fascinerende situaties kan leiden.

Algemene vaardigheden

Op het gebied van de vaardigheden is te constateren dat bij M&O dezelfde algemene vaardig-

heden geformuleerd staan, die ook bij andere vakken uit het profiel Economie en Maatschappij voorkomen. In de toekomst zullen docenten hun aandacht minder moeten richten op de overdracht van feiten en procedures uit het vakgebied, en meer op de strategieën die nodig zijn om feitenkennis te vergaren en procedurele kennis te ontwikkelen.

Eén van de algemene vaardigheden die de leerlingen tot ontwikkeling moeten brengen, is de *onderzoeksvaardigheid*. Deze is opgebouwd uit (deel)vaardigheden: het formuleren van vragen, het verwerven van informatie, en verwerken van informatie, het bepalen van een standpunt en het presenteren van de onderzoeksresultaten. Deze vaardigheden moeten in een reeks van vakken tot ontwikkeling komen.

Elke docent moet vanuit zijn eigen vakgebied strategieën aanreiken om die vaardigheden tot ontwikkeling te brengen. Dat vereist van docenten dat zij zich bewust worden van de vaardigheden die zij reeds beheersen en dat zij die onder woorden brengen naar de leerlingen toe. Het vereist ook dat docenten uit verschillende vakken met elkaar overleg voeren om te voorkomen dat leerlingen strijdige aanwijzingen krijgen of meerdere malen per dag dezelfde instructies ontvangen.

Voorts opent de aandacht voor vaardigheden de mogelijkheid om onderzoekjes uit te voeren en profiel-werkstukken te maken. Voor de leraren heeft dat tot gevolg dat zij tot een uniformering van de beoordeling binnen het gamma-cluster moeten komen.

Tot de algemene vaardigheden behoort ook het *reguleren van het leerproces*. Vermunt [5] heeft in zijn dissertatie een beschrijving gegeven van een negental regulatieve leeractiviteiten:

- oriënteren op een taak,
- plannen van de uit te voeren activiteiten,
- bewaken van de voortgang van het leerproces,
- toetsen of men de stof beheerst,
- diagnostiseren van hiaten,
- bijsturen van de planning,
- evalueren of leerresultaat en einddoel overeenstemmen,
- reflecteren op de wijze waarop het leerproces is verlopen.

Veel van deze activiteiten worden nu door de docent uitgevoerd, maar het is de bedoeling zoveel mogelijk regulatieve activiteiten in handen van de leerlingen te leggen. Ook hier is van groot belang op de hoogte te zijn van de vaardigheden die de leerlingen reeds bij andere vakken hebben opgedaan, zodat er een samenhangend leerproces zonder hiaten, doublures en tegenstrijdige aanwijzingen ontstaat.

Probleemoplossen

Bij het formuleren van de algemene vaardigheden die gemeenschappelijk zijn voor de vakken uit het profiel Economie & Maatschappij, is de vaardigheid om rekenkundige vraagstukken op te lossen uit het zicht verdwenen. Binnen vakken als aardrijkskunde, geschiedenis en maatschappijleer speelt deze vaardigheid geen rol. Daarom is bij het vak M&O de vaardigheid om problemen op te lossen opgevoerd als een vakspecifieke vaardigheid, zodat er aparte eindtermen voor geformuleerd konden worden.

Bezien vanuit de bèta-hoek is het oplossen van rekenkundige problemen echter een algemene vaardigheid die voor vakken als natuurkunde en scheikunde evenzeer op gaat. Om die reden zijn deze eindtermen ook toepasbaar binnen de algemene economie waar eveneens veel rekenkundige vraagstukken aan de orde komen.

De strategie om op systematische wijze problemen op te lossen, is in het nieuwe programma M&O tot expliciet onderwerp van instructie verheven. De taak van de docent is niet meer om uiteen te zetten hoe de uitwerking van een vraagstuk verloopt, maar om aanwijzingen te geven hoe de leerling zelfstandig die uitwerking kan vinden. 'Hoe pak je het aan?' is belangrijker dan 'Wat komt eruit?'.

Leerboeken kunnen niet langer volstaan met het geven van voorbeelden die zijn opgebouwd uit de opgavetekst en de uitwerking. Zij zullen ook informatie moeten geven over de fasen waaruit het oplossingsproces is opgebouwd: oriëntatie, analyse, planning, uitwerking, controle en evaluatie [6].

Dat is een uitgebreide benadering, die in de loop van een aantal jaren gemeengoed zal moeten worden. In eerste aanleg zal een stilering van dit proces nodig zijn om zowel bij docenten als leerlingen het denken in fasen ingang te doen vinden. De gefaseerde aanpak vereist van auteurs en docenten een omschakeling die een ingrijpende heroriëntatie vraagt op de doelstelling van het bedrijfseconomisch onderwijs.

De wijziging in perspectief komt in het examenprogramma herhaaldelijk tot uiting in de zinsnede 'de leerlingen kunnen uit een set van potentieel relevante data de grootheden kiezen die nodig zijn voor ..'. Deze omschrijving geeft aan dat vraagstukken in de toekomst niet meer voldoen aan het gegevensadagium. Dit houdt in dat niet langer alle beschikbare gegevens nodig zijn voor de berekening van de uitkomst. Een leerling krijgt keuzen voorgelegd en moet op grond van eerder verworven inzichten de juiste gegevens selecteren.

Als de theorie bij voorbeeld voorschrijft dat in de standaardkostprijs niet de werkelijke, maar de toegestane kosten voorkomen, dan zullen de leerlingen bij het oplossen van vraagstukken een keuze moeten maken uit werkelijke en toegestane kosten [7]. Vraagstukken zullen minder het karakter krijgen van gelegenheidsconstructies, omdat de leerlingen steeds terug moeten vallen op de samenhang tussen algemeen geldige procedures uit de theorie en bijzondere toepassingen in vraagstukken.

Probleemoplossen speelt zich af op twee niveaus. Er is een abstract niveau waarin de bedrijfseconomische procedures op consistente en samenhangende wijze geordend zijn en er is een concreet niveau waarin rekenkundige toepassingen van de diverse procedures gedemonstreerd worden.

De samenhangende structuur van bedrijfseconomische procedures voor het vak M&O is weergegeven in de bijlage van het examenprogramma (zie literatuurlijst). De voorbeelden in de leerboeken moeten concrete uitwerkingen zijn van deze algemeen geldige procedures.

De vereiste reflectie op de leerstof houdt in dat in principe na elk voorbeeld van een rekenkundige procedure de leerlingen de vraag voorgelegd kunnen krijgen: 'En wat heb je nou eigenlijk geleerd?'. De leerlingen zullen dan aan moeten geven welke kenniselementen zij vast zullen houden voor een volgend vraagstuk of voor het examen. In deze beschrijving vallen alle getallen weg en blijven de geordende begrippenstructuren over.

De positie van boekhouden

Één van de meest controversiële punten in het nieuwe programma is de drastische reductie van het onderdeel boekhouden. Dit thema keert in het geheel niet terug in het centraal schriftelijk eindexamen op het HAVO en het verwante deel op het VWO. Wel blijft de mogelijkheid bestaan om een project over de beginselen van de administratieve verwerking in het schoolexamen op te nemen.

Omdat elke school een zekere vrijheid heeft dit schoolexamen vorm te geven, kunnen de docenten, in samenspraak met de schoolleiding, besluiten de leerlingen te verplichten dit project uit te voeren binnen hun programma, of zij kunnen de leerlingen de vrijheid laten het project te vervangen door andere projecten die in totaal eenzelfde omvang hebben.

De vrijheidsgrenzen van het schoolexamen laten echter niet toe dat het boekhouden gehandhaafd blijft in zijn huidige vorm. Evenmin kunnen de docenten het project vervangen door het Praktijkdiploma Boekhouden. De projecten die deel gaan uitmaken van het schoolexamen hebben als eis dat ze dezelfde stof omvatten als het centraal examen. Het verschil tussen schoolexamen en centraal examen zit in de vaardigheden die getoetst worden en niet in de inhoud van het examen.

De samenhang tussen schoolexamen en centraal examen heeft voor het project administratie tot gevolg dat de oude vertrouwde namen van de grootboekrekeningen voor een deel onbruikbaar zijn. Deze namen moeten nu corresponderen met de namen van de grootheden die in de bedrijfseconomische modellen voorkomen.

De administratie moet voor de leerlingen een afspiegeling zijn van de bedrijfseconomische processen die langs calculatorische weg inmiddels bekend zijn geworden. Omzet blijft omzet en wordt niet plotseling 'opbrengst verkopen', louter omdat je als leerling een bladzijde omslaat en de auteur ineens is overgestapt naar een ander jargon. De vakontwikkelgroep heeft om die reden in het rapport met de eindtermen naast de modellen ook een aansluitend stelsel van grootboekrekeningen geformuleerd.

Soms is het onvermijdelijk dat er verschillende terminologieën gehanteerd worden, zoals bij de interne en externe verslaggeving. De wetgever heeft richtlijnen uitgebracht via haar Besluit Modellen Jaarrekening en bedrijven die verplicht zijn tot publicatie, zullen zich daar bij hun extern verslag aan moeten houden.

Het vertalen van een intern verslag naar een extern verslag behoort dan echter tot de leerstof. De leerlingen moeten weten welke vertaalslagen er gemaakt moeten worden om het op bedrijfseconomische grondslagen gebaseerde interne verslag weer te geven volgens de juridische richtlijnen van het Besluit Modellen Jaarrekening.

De bedoeling van het project administratieve verwerking is de leerlingen duidelijk te maken hoe het transformatieproces verloopt van gebeurtenissen die plaatsvinden op tijdstippen (via voorraadgrootheden) tot een gecomprimeerd overzicht van het perioderesultaat (via stroomgrootheden) [8]. Dit vereist een consequente toepassing van het onderscheid tussen het ontstaan van een verplichting, de inlossing van de verplichting via de betaling van de nota en de omrekening van de verplichting in een kostenpost.

Journalposten zoals 'Loonkosten / Aan kas' zijn daarbij misleidend omdat ze onjuiste economische noties overbrengen. Het lijken vereenvoudigingen die om didactische redenen worden ingevoerd, maar in feite verstoren ze het zicht op de permanentie. Dergelijke versimpelde journalposten leiden ertoe dat kosten, verplichtingen en betalingen samenvallen, terwijl het er juist om gaat de leerlingen het onderscheid te laten zien tussen deze drie soorten van grootheden.

De didactische vereenvoudigingen verhinderen, naast het eerder genoemde jargon, dat het boekhouden gezien kan worden als een zuivere registratie van bedrijfseconomische calculaties. Zij hebben mede het lot van boekhouden als examenvak bezegeld. Onbedoeld hebben zij geleid tot een beeldvorming die de status van het vak bedrijfseconomie bijna fataal is geworden.

Natuurlijk is het zo dat een vast stelsel van grootboekrekeningen meer duidelijkheid geeft aan leerlingen dan een wisselend stelsel, en natuurlijk is het hanteren van vaste nummers voor de grootboekrekeningen duidelijker dan wisselende nummers. Ook gaat het opschrijven van journalposten met alleen nummers van grootboekrekeningen sneller dan het uitschrijven van namen van grootboekrekeningen.

Maar deze drie vereenvoudigingen bij elkaar hebben geleid tot een praktijk waarbij leerlingen rijtjes codes uit hun hoofd leerden, zonder te weten waar ze mee bezig waren. Zevenhonderd aan zestien, aan zeself aan zestwaalf, is de reflex bij het lezen van het 'register gereed product'. Het scoort wel, maar of het inzicht en de algemene ontwikkeling ermee gediend zijn, is zeer te betwijfelen. De buitenwacht zag er in elk geval geen algemeen vormende waarde in.

In het nieuwe programma M&O kan de bespreking van de administratie van bedrijfseconomische processen een nieuwe start maken. Het gaat erom de leerlingen inzicht te bieden in de wijze waarop balans en resultatenrekening tot stand komen. Niet de techniek van het registreren moet het doel van het onderwijs zijn, maar een middel om te laten zien hoe informatie geproduceerd wordt.

Eigenlijk zou het project 'productie van financiële informatie' moeten heten. Het gaat er immers om vast te stellen welke informatie het management van een grote organisatie nodig heeft en hoe een enorme stroom aan gegevens gecomprimeerd wordt tot financiële overzichten.

Om dat inzicht te bereiken, kan de bespreking van de administratie beperkt blijven tot de behandeling van de administratie in een handelsonderneming. De boekhouding van een industrieel bedrijf is daarvoor niet noodzakelijk. Niet omdat het onbelangrijk is binnen het kader van een bedrijfseconomische studie, maar omdat de algemeen vormende waarde ervan

beperkt is.

De bevoegdheden

Over de regeling van de bevoegdheden voor de vakken Economie en M&O doen veel geruchten de ronde. In de wandelgangen circuleren soms ideeën of voorstellen die kort daarna weer ingetrokken worden.

De Stuurgroep heeft in één van haar nota's zelfs de indruk gewekt dat alle docenten die één bevoegdheid hebben, voor beide economische vakken bevoegd verklaard zouden kunnen worden. Maar die uitspraak gold nog voor de situatie dat er één vak economie zou komen, waarin zowel algemeen economische als bedrijfseconomische elementen zouden zitten. Nu de vakken uitgekristalliseerd zijn en de discussies en raadplegingen geleid hebben tot twee vakken, waarvan er één vooral algemeen economisch van aard is en de ander bedrijfseconomisch, hoeft de bevoegdheidsregeling geen problemen meer te geven.

De Vakontwikkelgroep Economie heeft op voorstel van de Interfacultaire Commissie voor de Lerarenopleiding Economische Vakken (ICLEV) en na consultatie van de VECON, het voorstel ingediend om de twee bevoegdheden te handhaven. Binnen het corps aan docenten economie is een belangrijk deel voor slechts één vak bevoegd.

Mensen met een MO Staathuishoudkunde, of een doctoraal politicologie, geschiedenis of aardrijkskunde zouden in grote problemen komen als zij ongevraagd niet alleen het recht maar ook de plicht kregen om bedrijfseconomie te doceren. Evengoed zouden mensen met een MO Handelswetenschappen of een tweedegraads bedrijfseconomie, aangevuld tot een eerstegraads diploma, in de problemen komen als zij ongevraagd het recht en de plicht krijgen om algemene economie te doceren.

De ICLEV heeft bij de start van de universitaire lerarenopleidingen uniforme regels geformuleerd over de toelating tot de universitaire lerarenopleidingen algemene economie en bedrijfseconomie. Deze eisen liggen zodanig dat geïnteresseerden met een andere doctoraalstudie of opleiding met een beperkte, maar tegelijk degelijke, aanvullende scholing toelaatbaar zijn.

Deze applicatieprogramma's voor algemene economie en bedrijfseconomie kunnen ook in de toekomst blijven bestaan, zodat docenten die een tweede bevoegdheid willen behalen dat kunnen blijven doen.

Vanzelfsprekend zal de invulling van de toelatingseisen aangepast worden aan de nieuwe programma's. Dit houdt o.a. in dat voortgezet boekhouden en financiële rekenkunde geen harde toelatingseisen meer zullen zijn. Geïnteresseerden die deze vakken reeds gevolgd hebben, kunnen ze natuurlijk mee laten tellen bij de berekening van het aantal studiepunten dat in het verleden reeds is behaald.

Voor de zittende docenten met een bevoegdheid voor bedrijfseconomie volgen bijscholingscursussen. Diverse opleidingsinstituten zullen programma's aanbieden die de invoering van het nieuwe programma voorbereiden. Gezien de grote accentverschuivingen zijn dergelijke cursussen voor de zittende docenten onmisbaar als het erom gaat inhoud te geven aan de

beloften die het nieuwe vak biedt.

Voetnoten

1. De Vakontwikkelgroep Economie bestond uit de volgende leden:
Drs F.J.V.M. Claassens (voorzitter), drs M.A.A. Kölker (secretaris), drs H.H. Hamers, drs H.J. Hartkamp, C.K Kamp-Vinckers, drs L. Repriels en dr A.T.J. Vernooij.
2. De Expliciteringscommissie Management en Organisatie bestond uit de volgende leden:
Drs J.H. Picket (voorzitter), drs H.W. Vercoulen (secretaris), drs H.H. Hamers en dr A.T.J. Vernooij.

Literatuur

- [1] *Examenprogramma's Economie en Management & Organisatie*, Vakontwikkelgroep Economie, uitgebracht in opdracht van de Stuurgroep Profiel Tweede Fase in de reeks Advies Examenprogramma's HAVO/VWO, Den Haag 1995, (Besteladres: SLO, afdeling verkoop, postbus 2041, 7500 CA Enschede, telefoon 053 4840 840).
- [2] *Rapport Management en Organisatie, uitwerking van de eindtermen in opdracht van de Stuurgroep Profiel Tweede Fase*, SLO, Enschede, 1996.
- [3] *Tweede Fase, scharnier tussen basisvorming en hoger onderwijs. Een uitwerking op hoofdlijnen*. Stuurgroep Profiel Tweede Fase Voortgezet Onderwijs, 1993.
- [4] *Tweede Fase 2, De Tweede Fase vernieuwt*. Stuurgroep Profiel Tweede Fase Voortgezet Onderwijs, 1994.
- [5] *Leerstijlen en sturen van leerprocessen in het hoger onderwijs. Naar procesgerichte instructie in zelfstandig denken*. J.D.H.M. Vermunt, Lisse: Swets & Zeitlinger, 1992.
- [6] *Elementaire Bedrijfseconomische Modellen*. A.T.J. Vernooij en P.M.E.M. van der Aa. Zutphen: Thieme, 1996.
- [7] De valkuil van de kostprijsformule. A.T.J. Vernooij, *Tijdschrift voor het Economisch Onderwijs*, jaargang 96, nr 3, 1995.
- [8] *Het leren oplossen van bedrijfseconomische problemen*. A.T.J. Vernooij. Rotterdam: dissertatie. Zutphen: Thieme, 1993.

* Fons Vernooij was vakdidacticus bedrijfseconomie aan het Instituut van de Lerarenopleiding van de Universiteit van Amsterdam.